

DIPLOMAT KOT AKTER IN OBJEKT MIGRACIJSKIH PROCESOV

Milan JAZBEC,^I Marina LUKŠIČ HACIN^{II}

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Diplomat kot akter in objekt migracijskih procesov

V prispevku se posvečamo študiji primera diplomatsko-migracijske izkušnje diplomata v bilateralni diplomaciji, pri čemer je naš namen preveriti, ali obstajajo med diplomati in migranti stične točke, zaradi katerih bi lahko diplomate razumeli tudi kot migrante. Nadalje skušamo pokazati, da je poklicno gibanje diplomatov specifična oblika migracije in ne zgolj poklicne mobilnosti. Analiza izhaja iz rezultatov raziskave na populaciji slovenskih diplomatov ter je nadgrajena z osebno izkušnjo slovenskega diplomata, opazovana v treh različnih okoljih izvajanja bilateralne diplomacije. Metodološka posebnost prispevka je, da je sogovornik – diplomat ne le primer preučevanja, ampak tudi akter analize in interpretacije.

KLJUČNE BESEDE: diplomat, migracije, krožne migracije, začasno delo v tujini, bilateralna diplomacija

ABSTRACT

Diplomat as an Actor and Object of Migration Processes

This article presents the case study of a diplomatic – migration experience of a diplomat in bilateral diplomatic practice with an aim to check if there are common characteristics of diplomats and migrants, on the basis of which we could also define diplomats as migrants. Additionally, we try to prove that professional mobility of diplomats between foreign ministry and diplomatic missions is also a specific form of migration and not only mobility as such. Our analysis stems originally from a broader research project, which was concluded among Slovene diplomats, and is upgraded with a personal experience of a Slovene diplomat, who was observed in three different bilateral diplomatic postings / environments. This paper brings also a pioneering methodological example, where the observed and interviewed diplomat is not only an object of a case study, but also an actor of the analysis and interpretation.

KEY WORDS: diplomat, migration, circular migration, temporary migration, bilateral diplomacy

I Dr. politologije, izr. prof., veleposlanik, Ministrstvo RS za zunanje zadeve, Prešernova cesta 25, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: milan.jazbec@gov.si.

II Dr. sociologije, znanstvena svetnica, izr. prof., predstojnica Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: luksic@zrc-sazu.si.

UVOD¹

Diplomacija se kot poklicna dejavnost primarno odvija zunaj matične države. Zaposleni v diplomaciji so populacija, ki del svoje poklicne dejavnosti kot začasno delo opravlja v tujini. Njihova poklicna dejavnost je z leti podrejena načelu rotacije med matično državo in različnimi državami sprejema, kar bi lahko razumeli kot specifično obliko migracij, kjer se dosledno realizirajo principi krožnosti: emigracija–imigracija–remigracija. Tako so v tujini vsakič vpeti v procese resocializacije, včasih tudi integracije, ob povratkih domov pa v procese resocializacije in reintegracije. Poklicna rotacija jim kreira razmerja in okoliščine, ki nanje (vedno znova) vplivajo resocializacijsko. Ker se migracije permanentno ponavljajo, so dani pogoji, da lahko govorimo o t. i. krožnih migracijah, ki odstopajo od klasičnega modela, saj države gostiteljice niso iste, ampak se spreminjajo, povratki pa so vedno v matično državo.

V prispevku se posvečamo študiji primera diplomatsko-migracijske izkušnje diplomata v bilateralni diplomaciji, torej v neposrednem urejanju odnosov med posameznimi državami (zato se ne ukvarjamo z multilateralno diplomacijo). Naš namen je preveriti, ali med diplomati in migranti obstajajo določene stične točke, zaradi katerih lahko diplomate razumemo tudi kot migrante. Uvodoma bodo predstavljeni kriteriji razumevanja migracij, izpeljani iz migracijskih študij, in kriteriji diplomacije, izpeljani iz diplomatskih študij. V prispevku skušava pokazati, da je poklicno gibanje diplomatov specifična oblika migracije. Temu nasprotujejo avtorji, ki za mednarodne selitve statusno uglednejših poklicnih skupin uvajajo termin mobilnost.² Zanje so diplomati, novinarji, mednarodni humanitarni delavci, gospodarstveniki itd. vključeni v t. i. (mednarodno) poklicno mobilnost. Avtorja se pridružujeva stališču, da v ozadju takšne rabe kategorialnega aparata tičita metodološki nacionalizem (Wimmer, Glick Schiller 2003) in socialni rasizem. Socialni rasizem, ki se v razmerah globalnega kapitala posredno povezuje tudi z nacionalizmom, je očiten v predpostavki, da revni migrirajo, premožnejši pa so mobilni. Torej izhaja iz prepričanja, da je raba pojma mobilnost v teh primerih ideološko povzročena in teoretsko neutemeljena ter da je v primerih selitev diplomatov treba uporabljati termin (mednarodne) migracije ali začasno delo v tujini. Ta se pogosto spremeni v specifične krožne migracije, ko so diplomati podvrženi številnim procesom, značilnim za vse migracijske situacije, kar bova skušala v prispevku tudi dokazati.

Analiza izhaja iz rezultatov raziskave o populaciji diplomatov oziroma zaposlenih na Ministrstvu RS za zunanje zadeve. Raziskava je bila v letih 2008 in 2009 izpeljana v sodelovanju med Sektorjem za načrtovanje politik in raziskave Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije ter Inštitutom za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU. Pretežno se je osredotočala na vprašanja o enakih možnostih v slovenski diplomaciji, odgovori sogovornikov (diplomatov) pa so se nanašali tudi na družinsko dinamiko in življenje v tujini. Rezultati raziskave so nadgrajeni z opazovanjem z udeležbo, ki ga je izvedel soavtor prispevka, diplomat in raziskovalec Milan Jazbec. Pri tem so mu pomagala avtobiografska dela o izkušnji diplomatskega dela v tujini, ki jih je v preteklosti že objavil.³ V nadaljevanju je soavtorica prispevka Marina Lukšič Hacin z njim izvedla polstrukturiran intervju, prve analize podatkov in prvo fazo interpretacije rezultatov. Podlaga za izdelavo polstrukturiranega intervjuja so bili rezultati omenjene raziskave. Druga faza interpretacije je potekala v soavtorstvu kot avtorizacija prve faze in hkrati sokreacija interpretacije avtorja, ki je sicer tudi v Sloveniji aktivni večletni znanstvenoraziskovalni akter. Metodološka posebnost prispevka je, da je sogovornik – diplomat kot doktor političnih ved ne le primer preučevanja, ampak tudi akter analize in interpretacije.

V središču pozornosti je življenjska pot diplomata (Slovenca), ki je služboval v treh različnih tujih (neslovenskih) okoljih. Svojo kariero je začel v jugoslovanskem zunanjem ministrstvu v Beogradu

1 Prispevek je nastal v okviru projekta »Poklicne migracije Slovencev v prostor nekdanje Jugoslavije: Od naseljenecv do transmigrantov« in programske skupine Narodna in kulturna identiteta slovenskega izseljenstva, ki ju izvajajo raziskovalci Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.

2 Podrobnejšo tematizacijo izpostavljene dileme je izpeljala Mojca Vah Jevšnik (2008, 2009).

3 Prim. Jazbec (2006, 2012).

(1987–1991) in jo nadaljeval najprej pol leta kot zadnji jugoslovanski (1991) in nato dobra tri leta kot prvi slovenski konzul v Celovcu (1992–1995). Nato je bil pooblaščen minister na slovenskem veleposlanstvu v Stockholmu (1996–2000), ki je takrat diplomatsko pokrivalo pet nordijskih (Švedska, Danska, Finska, Islandija in Norveška) ter tri baltske države (Estonija, Latvija in Litva). Obravnavano obdobje torej zajema čas od jeseni 1987 do jeseni 2000, to je trinajst let, od katerih jih je diplomat prebil enajst in pol zunaj Slovenije (osem v tujini ter tri in pol v isti državi, a zunaj slovenskega okolja, v Srbiji). Če povedano izrazimo v odstotkih, je v izbranem času slabih 90 odstotkov življenja prebil v tujem okolju, od tega 70 odstotkov v dveh tujih državah.

OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

Pojem migracije je opredeljen kot fizično gibanje posameznikov ali skupin v geografskem prostoru, ki pripelje do spremembe kraja bivanja. A to ni dovolj. Pri migraciji pride do spremembe fizičnega prostora in kulturnega/socialnega okolja. Pride do spremembe v interakcijskem sistemu, zamenjave socialnega sistema in kulture, porajajo se novi odnosi, potrebe, vrednote. Sprožijo se procesi resocializacije in akulturacije, ki so povezani s kulturnim šokom, ter integracije ali asimilacije. Lahko se pojavijo vprašanja o etnični identiteti in jeziku, statusu v etnični in slojevski stratifikaciji.⁴

Sprememba je lahko začasna ali trajna, tako da govorimo o začasni ali trajni migraciji. Pojem migracija je oznaka za številne pojavne oblike, ki so si v določenih kriterijih opazovanja podobne, v drugih pa se lahko pomembno razlikujejo. Cohen povzema, da migracijske študije, glede na razlike, migracije delijo na: individualne vs. kontekstualne migracije, notranje vs. mednarodne migracije, začasne vs. trajne migracije, naseljitvene vs. delovne migracije, ekonomske vs. politične migracije, ilegalne vs. legalne migracije, potisne vs. privlačne faktorje itd. (Cohen 1996: xii). Poleg tega pojem v sebi združuje emigracijo, imigracijo in remigracijo.

Pojem diplomacija lahko razumemo v več pomenih, npr. kot dejavnost, organizacijo, zunanjo politiko, spretnost, znanje in drugo, pri čemer si različni avtorji v tem definiranju ne nasprotujejo, temveč so njihovi pogledi komplementarni. Med številnimi avtorji del izdajamo nekatere referenčne, kot so npr. Benko (1998), Berridge (2002), Bohte in Sancin (2006: 25–26), Brglez (1998), Jazbec (2009: 19–23), Nicolson (1988: 3–5) in Petrič (2010: 307–341). Iz navedenega je očitno, da je diplomacija povezana z delovanjem države pošiljateljice v njenem odnosu do subjekta akreditacije (država sprejemnica ali pa mednarodna organizacija), pri čemer diplomati izvajajo diplomatske funkcije in opravljajo svoje delo na podlagi navodil iz prestolnice. Diplomacija kot poklicna dejavnost se primarno odvija zunaj matične države oz. v primarni interakciji z drugo oz. drugimi državami. Strnjeno bi lahko rekli,

da je diplomacija po eni strani način urejanja odnosov med suverenimi državami (ter preostalimi subjekti mednarodnega prava) po mirni poti (pogovori, pogajanja), po drugi strani pa je diplomacija kot organizacija (zunanje ministrstvo in diplomatsko-konzularna predstavništva) sredstvo za izvajanje tega urejanja odnosov med suverenimi državami ter preostalimi subjekti mednarodnega prava in s tem tudi njihove zunanje politike (Jazbec 2009: 21).

Še bolj zgoščeno lahko zapišemo, da je »bistvo diplomacije komuniciranje med državami s pomočjo posebnega osebja (Petrič 2010: 307).⁵

Diplomat je, izhajajoč iz navedenega, razumljen prvenstveno kot uslužbenec zunanjega ministrstva, ukvarja pa se z izvajanjem ter tudi s sooblikovanjem zunanje politike svoje države. Zahtevnost diplomatovega dela in njegova izpostavljenost različnim vplivom v kontinuiranem prepletanju doma-

⁴ Več o tem glej Lukšič Hacin (1995 in 1999: 140–155).

⁵ Prim. tudi Feltham (1994: 1–3).

čega in tujega okolja, v katerem je treba obdržati stalno držo opazovalca ter predstavnika in zagovornika interesov lastne države, je zelo velika. Zato je zlasti pomembno, da je diplomat zrela, zgrajena, načitana in samozavestna oseba, ki odgovorno opravlja svoje delo. Nicolson (1988: 55) tako npr. pravi, da morajo dobrega diplomata odlikovati naslednje lastnosti: resnicoljubnost, natančnost, umirjenost, potrpežljivost, dobrovoljni značaj, zmernost in lojalnost. Petrič (2010: 325) k temu dodaja še npr. inteligenco, znanje, analitičnost, gostoljubnost, šarm, marljivost in taktičnost. Navedeno postavlja diplomata – uslužbenca zunanjega ministrstva v zahtevno in zaradi njegovega dela v mednarodnem okolju tudi specifično vlogo. Ta je med drugim tudi podlaga za naše razumevanje in proučevanje diplomata v migracijskem kontekstu.

DIPLOMAT V PRIMEŽU MIGRACIJSKIH PROCESOV

Diplomacija kot dejavnost predpostavlja, da diplomat dovršen del svoje delovne dobe preživi v tujem, tj. drugačnem okolju.⁶ Brez izpolnitve te predpostavke diplomat ni diplomat, obenem pa je to njegova ključna stična točka z migrantom. Omenjena drugačnost ima različno intenzivnost in različen obseg, v vsakem primeru pa lahko govorimo o določeni spremembi kulturnega in socialnega okolja v primerjavi z diplomatovim domačim, matičnim okoljem.⁷

Ko sem prišel v Beograd, nisem praktično poznal nikogar. Hitro sem se seznanil s pečico Slovencev, ki so delali v isti službi, in pozneje še z nekaterimi v drugih zveznih službah, s katerimi smo se srečevali praviloma ob torkih v t. i. slovenski vili na Užiški ulici na Dedinju. Vendar je bila družba tako pisana in predvsem polna funkcionarjev, da v njej nisem imel kaj veliko iskati in me ni niti privlačila niti zanimala. Vendar je to vseeno bilo edino aktivno jezikovno oporišče (zraven branja knjig in pisanja svoje knjige) [...]

Pozno pomladi 1991 sem dobil premestitev za konzula na jugoslovanskem generalnem konzulatu v Celovcu.⁸ Tja sem pripotoval v sredo, 26. junija zvečer, in se naslednjega jutra javil v službo. No, to pa je bil tudi dan, ko se je pričela vojna v Sloveniji. Jaz pa Slovenec in jugoslovanski konzul in na prvi dan službe, in to na konzulatu, katerega ključna naloga je bila delo s slovensko manjšino. Kafkowska situacija. [...]

Stockholmska leta so bila izjemno dinamična. [...] Jezikovno sem bil ponovno v tujem okolju, čeprav zaradi praktične dvojezičnosti nordijske regije (znanje angleščine je praktično samoumevno) to ni bilo posebej opazno. Opazno in moteče in depresivno pa je bilo zaradi načina registracije diplomatov, se pravi posebne vrste tujcev – na diplomatskih izkaznicah, kjer si imel identifikacijsko številko, so bile zadnje štiri številke rezervirane za ničle.⁹ Zaradi tega si izpadel iz vseh programov, s katerimi je bilo urejeno kupovanje, potrdila, bančno pla-

6 Termin »okolje« uporabljamo najmanj v dveh pomenih, in sicer kot formalno, institucionalizirano politično okolje, v katerem diplomat deluje kot predstavnik svoje države, ter kot neformalno okolje, v katerem diplomat deluje in živi kot posameznik ter je, tako kot migranti, podvržen migracijskim dejavnikom in (re)socializacijskim, akulturacijskim procesom. Dodajmo še, da je prvi tip okolja za diplomata samo delno tuj, saj so mu institucije, s predstavnikih katerih se srečuje, in teme, o katerih se pogovarja, znane (zunanjepolitične), drugi tip pa praktično tuj, kajti vrednostni sistem, način življenja, jezik itd. so mu tuji in nepoznani, vanje se mora, da lahko deluje kot posameznik, do določene mere čim prej vživeti.

7 Z diplomatsko terminologijo bi domače okolje poimenovali kot državo pošiljateljico, tuje okolje pa kot subjekt akreditacije, torej kot državo sprejemnico ali pa kot mednarodno organizacijo, pri kateri je diplomat akreditiran. Prim. Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih (1961, člen 3).

8 Svoje bivanje in delo v Celovcu sem deloma opisal v krajšem spominskem zapisu Po Koroškem, po Kranjskem (Jazbec 2012), ki je bil v začetku leta 2012 objavljen na spletni strani Ministrstva za zunanje zadeve RS ob dvajseti obletnici mednarodnega priznanja Slovenije.

9 Številka diplomatske izkaznice za posameznega diplomata, ki slušbuje na Švedskem, se konča z »0000«. S tem je diplomatu praktično onemogočeno kupovati na enak način kot švedskemu državljanu ali pa tujcu, pri katerem so zadnja štiri števila njegova osebna identifikacija. Diplomata je tako v praznem prostoru in vnaprej zaznamovan kot drugi, kot tuj.

čevanje in vedno znova je bilo treba pojasnjevati, kdo da si, zakaj imaš to številko, da si diplomat, ki mu to in to pripada po diplomatskih konvencijah itd. To je bilo zelo moteče in je diplomate praktično postavljalo v popolnoma enak položaj z migranti, včasih pa še v slabšega. Veliko migrantov se je na Švedskem namreč ustalilo in formalno vključilo v okolje, diplomati pa prihajamo in odhajamo. To je bilo na osebni ravni zelo moteče (intervju z Milanom Jazbecem).

Sprememba okolja je sestavni del delovnega ritma vsakega diplomata, ki določen del svojega delovnega ciklusa prebije v zunanjem ministrstvu (morda tudi v kakšni drugi instituciji, npr. v kabinetu predsednika vlade), določen del pa v diplomatski službi v tujini, npr. na veleposlaništvu, konzulatu ali misiji pri mednarodni organizaciji.¹⁰ Kroženje (Jazbec 2001: 134–135) med obema deloma te diplomatove delovne daljice je temeljni princip diplomatskega dela, ki obenem pomeni tudi njegovo vertikalno promocijo v diplomatski službi.¹¹ Omenjeno kroženje je temeljni pogoj te promocije za vsakega kariernega diplomata in je v slovenski diplomaciji kodificirano v Zakonu o zunanjih zadevah. Ta promocija izhaja iz predpostavke in potrebe, da diplomat poseduje oz. razvije sposobnost gibanja med različnimi socialnimi, kulturnimi in vrednostnimi pa tudi političnimi okolji, kar mu omogoča razviti usposobljenost za predstavljanje svoje države v omenjeni različnosti. Zato lahko razumemo diplomata kot – sicer atipičnega – akterja in kot objekt migracijskih tokov.

Prvi dve leti (sem bil) sam v Stockholmu, žena in sin sta namreč po mojem odhodu iz Celovca v Ljubljano ostala v Celovcu. To pomeni, da sem bil posebni, gotovo tudi prvi migrant v slovenski diplomaciji, ki se je v državno službo v Ljubljano vozil ob ponedeljkih zjutraj iz Celovca (takrat seveda še nismo bili v EU in je to bila tuja država, z mejo, carinskimi formalnostmi in kontrolami itd.) in nato v petek popoldan k družini iz Ljubljane v Celovec. Ta situacija se je nadaljevala prvo polovico mojega mandata v Stockholmu. Praviloma na poldrugi mesec sem odpotoval za podaljšan vikend iz Stockholma v Celovec. S tem so se ponovno pokazali in okrepiли migrantski občutki, nezadovoljstvo in tudi občasna potrtnost zaradi unikatne situacije. Ko je sin zaključil nižjo osnovno šolo oz. štiri razrede, smo se vsi preselili v Stockholm in se je ponovilo družinsko okolje in družinska socializacija v tuje okolje (intervju z Milanom Jazbecem).

Diplomat mora biti za kvalitetno opravljanje svojega dela sposoben sprejemati določene značilnosti tujih okolij in ob tem obdržati značilnosti okolja, iz katerega prihaja. To naj bi zagotovilo, da bi lahko selekcioniral informacije o tujem okolju, v katerem deluje, na način, ki bi najbolje zadovoljil potrebe diplomatove vlade, da lahko na njihovi podlagi oblikuje svojo zunanjo politiko do konkretne države sprejemnice in njene vlade.¹² Sprejemanje impulzov iz tujega okolja je prvi pogoj njegovega delovanja (opazovanje in poročanje), ki pa ni izvedljivo, če ga diplomat ne izvaja skozi filter njegove stalne vpetosti v domače okolje, čeprav na daljavo. Presoja slednjega v kontekstu resocializacijske teorije pokaže, da se od njega pričakuje, da se je sposoben maksimalno upirati resocializaciji in akulturaciji. Težave, ki se neizogibno pojavljajo, so povezane z dejstvom, da so ti procesi v veliki meri nezavedni in potekajo tudi, če se posameznik racionalno trudi ohranjati tisto, kar je prinesel s seboj.¹³ Stalna vpetost v domače okolje je torej nujna in neizogibna predpostavka diplomatovega delovanja in naj bi zagotovila pravilna »očala selekcije« ter upočasnila procese resocializacije/akulturacije. Izvajanje diplomatskih funkcij oz.

10 Z uveljavljanjem evropske diplomatske službe (European External Action Service) bi lahko dodali v omenjeno enačbo (zunanje ministrstvo – diplomatsko predstavništvo) še dodaten element kroženja. Vendar tega v tem prispevku ne upoštevamo, ker se posvečamo izključno bilateralni diplomaciji nacionalne države.

11 Več o promociji v diplomatski organizaciji v Jazbec (2001:130–137).

12 V tem smislu razumemo diplomacijo tudi kot posredovanje in obdelovanje zunanjepolitičnih informacij ter vnašamo v diplomatske študije komunikološki pristop (prim. Jazbec 2009: 125–178). Več o komunikacijskih procesih v Vreg (1973).

13 Več o tem v Lukšič Hacin (1995).

njegovega dela naj bi mu torej omogočali razpetost med domače in tuje okolje, sposobnost vživljanja v tuje okolje in obenem ohranjanje navezanosti na domače okolje.¹⁴

Diplomat se tako vedno giblje v določenem polju, ki je presečišče delnega prekrivanja njegovega domačega okolja (ob fizični odsotnosti iz njega, a ob še vedno prisotni identifikaciji z njim) s tujim okoljem (fizična prisotnost v njem ter adaptacija nanj), kjer je domače okolje stalnica, medtem ko je tuje okolje, ki je vsakič drugačno, odvisno od diplomatove službene lokacije, spremenljivka (intervju z Milanom Jazbecem).

Da je mogoče oba procesa, torej navezanost na domače okolje in vstopanje v tuje okolje, ohraniti v ravnotežju, je diplomatski mandat omejen na določeno časovno obdobje. V slovenskem primeru traja mandat praktično štiri leta oz. s formalno dikcijo »do štiri leta«.¹⁵ Različne države imajo različno prakso – npr. v diplomaciji ZDA traja mandat praviloma tri leta, nekatere države kombinirajo 3 + 2 (dve zaporedni lokaciji) ipd. S tem naj bi se v načelu preprečila možnost diplomatovega zdrsa v tuje okolje in tolikšna oddaljitev od domačega, da bi ne zmožel več kvalitetno in objektivno opravljati svojega dela in bi se preveč integriral v tuje okolje ter vse bolj postajal del njega. V takem primeru integracije ali celo asimilacije se govori o t. i. diplomatski slepoti, ki med drugim pomeni, da diplomat postane tipičen udeleženec migracijskih procesov. Z večjim številom let bivanja v tujem okolju diplomat vedno bolj prevzema njegov vrednostni sistem in hkrati izgublja sposobnost opazovanja, s tem pa tudi poročanja v interesu svoje vlade, kar negativno vpliva na učinkovito izvajanje ključne diplomatske funkcije v korist svoje države.

Nepisano diplomatsko pravilo pravi, da je diplomat toliko boljši in večč svojega dela ter usposobljen za delovanje v nepredvidenih razmerah, več okolij kot zamenja. To obenem pomeni, da je s tem podvržen več različnim migracijskim vplivom, ki se kljub različnosti kopičijo in krepijo. S tem ni tipični migrant, ker mu to časovno omejen mandat onemogoča, a obenem pa se njegova, časovno omejena migracijska izkušnja v različnih okoljih ponavlja zaradi menjavanja diplomatskih lokacij. Tu lahko omenim še dodatno diplomatsko specifiko, ki morda do določene mere krepi tipično migracijsko izkušnjo – nekateri diplomati se v času svoje kariere vrnejo na diplomatsko lokacijo, kjer so že službovali. S tem se v takem, naslednjem mandatu, njihova prvotna migracijska izkušnja okrepi, vpliv tujega okolja, ki ga diplomat že pozna, pa tudi poveča (intervju z Milanom Jazbecem).

Diplomat si pridobiva večkratne in različne migracijske izkušnje, ki so vsakič časovno omejene, obenem pa se ta večkrat omejena različnost prepleta in nalaga ter ustvarja povsem specifično migracijsko izkušnjo. Pri diplomatih, ki vso kariero posvetijo diplomatski službi, lahko ugotavljamo, da je razmerje med bivanjem v domačem in tujem okolju v časovnem smislu skoraj enako.¹⁶ To pomeni, da je migracijski pritisk tujega okolja (sestavljen iz več krajših bivanj v različnih tujih okoljih) močan in stalen ter praktično neizbrisen. Pri tem moramo kot ključni moment upoštevati še t. i. kulturno distanco, ki vpliva na opazovani pojav – manjša je distanca, večja je verjetnost, da bodo nezavedni procesi intenzivnejši, saj so njihovi učinki manj in težje opazni. Intenzivnost resocializacije in akulturacije je odvisna tudi od časa,

14 Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih (1961, člen 3) navaja naslednje diplomatske funkcije: predstavljanje države pošiljateljice v državi sprejemnici; v državi sprejemnici zaščita interesov države pošiljateljice in njenih državljanov v mejah, ki jih dovoljuje mednarodno pravo; pogajanja z vlado države sprejemnice; ugotavljanje z vsemi dovoljenimi sredstvi razmer in razvoja dogodkov v državi sprejemnici in poročanje o tem vladi države sprejemnice; pospeševanje prijateljskih odnosov med državo pošiljateljico in državo sprejemnico in razvijanje medsebojnih gospodarskih, kulturnih in znanstvenih odnosov.

15 »Čas razporeditve diplomata na delovno mesto v zunanjo službo traja do štirih let od začetka opravljanja dela v tujini« Zakon o zunanjih zadevah (člen 37, prva točka).

16 Med najbolj izstopajočimi slovenskimi diplomati je vsekakor Ignac Golob, ki je v diplomatski službi deloval dobrih petdeset let, od tega dvaindvajset v tujini, in sicer po štiri leta v Stockholmu, Pekingu, New Yorku, Meksiku in Dunaju ter dve leti ponovno v Meksiku. Ob tem velja dodati, da je bil, kot eden največjih profesionalcev med slovenskimi diplomati, v zaporedni službi dveh držav (Jugoslavije in Slovenije) v prvi štirikrat veleposlanik, v drugi pa nobenkoli (v slednji je bil v dveh vladah skupaj šest let državni sekretar v zunanjem ministrstvu).

ki ga diplomat prebije v tujem okolju. V času enega mandata (se pravi štiri leta v slovenskem primeru) je gotovo manjša kot na daljši rok, še posebej po več zaporednih mandatih, in še posebej, če so bivanja med njimi v domovini relativno kratka (praviloma dve leti, a dostikrat tudi krajša).

V mojem primeru gre za tri različna kulturna okolja, od katerih je drugo, to je Celovec, bilo še najbolj podobno moji državi, prvo (Beograd) pa kljub dejstvu, da je v času službovanja bilo sestavni del takrat moje države Jugoslavije, dosti manj. Tretje okolje, Stockholm, je sicer imelo določene podobnosti z domačim okoljem, vendar pa so tudi razlike precej jasne. Delovanje v jugoslovanskem zunanjem ministrstvu je bilo znano in domače diplomatsko okolje, kar pa ni bilo mogoče tako zanesljivo reči za siceršnje socialno in kulturno okolje.¹⁷ Tudi jezikovno okolje je bilo formalno domače, saj je bila slovenščina med ustavno zajamčenimi uradnimi jeziki v državi (pa tudi znanje tedanjega prevladujočega jezika, tj. srbohrvaščine, med Slovenci zelo razširjeno). Toda v zveznih organih praktično ni bila v uporabi, če odštejemo komunikacijo med Slovenci, ki so tam delali, ter korespondenco, ki je prihajala iz Ljubljane (v obratni smeri je šlo samo za izjeme). V primeru Celovca je šlo za relativno domače okolje, gotovo v socialno-kulturnem smislu, do določene mere pa tudi za take vrste formalno okolje, ki je bilo relativno blizu slovenski zgodovini in tradiciji. Jezikovno gledano je bilo kljub razliki v uradnih jezikih vseeno relativno blizu, tudi zaradi tradicionalnega znanja nemškega jezika med Slovenci, še posebej pa zaradi dejstva, da je južna Koroška dvojezično območje, slovenščina pa je uradni jezik tudi v deželni prestolnici v upravnih postopkih druge stopnje pred deželnimi organi ter prisotna v turističnih in komercialnih krogih. Uporaba slovenščine je bila torej zelo pogosta, dnevna in stalna, zaradi udeleževanja na številnih manjšinskih prireditvah pa tudi celotno socialno-kulturno okolje in način delovanja. Pri obravnavanju razlik med obema okoljema v tem kontekstu je treba imeti v mislih tudi dejstvo, da so leta v Beogradu predstavljala zaključno fazo razpadanja bivše države, ki je tedaj šla skozi politično radikalizirano agonijo z močnim nacionalističnim obeležjem, medtem ko so leta v Celovcu predstavljala začetno obdobje graditve nove države in njene diplomacije. To obenem pomeni, da je prvo okolje sprejemalo osamosvojitve Slovenije kot izdajo jugoslovanstva in izraz nehvaležnosti za skupno sedemdesetletno življenje, drugo pa z veliko podporo zaradi skupne tisočletne zgodovine in neposredne sosesčine. Oboje je vplivalo na percepcijo in počutje diplomata v navedenih okoljih. Delovanje v Stockholmu je bilo v času intenzivnega vključevanja Slovenije v mednarodno skupnost in zato posledičnega lobiranja za članstvo v EU in Natu ter za nestalno članstvo v varnostnem svetu OZN ob hkratnem poglobljanju meddržavnih stikov z osmimi državami, ki so bile Sloveniji izrazito naklonjene. To je gotovo vplivalo na mojo percepcijo tega okolja, kljub jezikovni drugačnosti, ki pa je bila bistveno manj opazna zaradi dejstva, da je angleščina v vseh nordijskih državah razširjen jezik. Ključna razlika z Beogradom je verjetno predvsem dejstvo, da je bila samoumevnost navezovanja stikov z osebami izven politično-upravne elite bistveno manjša, kar je posledično vplivalo na moj splošni vtis, ko sem se počutil diplomat – migrant.

V vseh treh okoljih je bil element slovenstva precej prisoten. V Beogradu je v zvezni administraciji delovalo večje število Slovencev, ki smo se med sabo pretežno poznali in se bolj ali manj redno srečevali [...], prav tako je bilo vedno precej poslovnih in drugih obiskov iz Slovenije. Velik del zaposlenih v zveznih organih se je ob petkih vračal v Slovenijo k družinam in v ponedeljek zjutraj ponovno v Beograd v službo. To je ohranjalo močan stik z domačim okoljem, hkrati pa v tistih zadnjih letih bivše države povečevalo razdvojenost in občutek tujstva. Na avstrijskem Koroškem živi številčna slovenska narodnostna manjšina, ki je močno prisotna tudi v Celovcu, kar ustvarja pečat slovenstva, ki je v ključni meri prisoten v delovanju slovenskih diplomatov. Na Švedskem živi nekaj tisoč slovenskih izseljencev, tipičnih ekonomskih migrantov z začetka druge polovice 20. stoletja, zlasti na jugu v Göteborgu in Malmöju z okoliškimi kraji, pa tudi v Stockholmu. Ugotavljam, da je navedeno v vseh treh primerih pripomoglo k vzdrževanju posrednega stika z domovino, obenem pa vplivalo tudi na občutke tujstva

17 Opazovani diplomat o tem razglablja precej podrobno v avtobiografskem delu (Jazbec 2006: 107–112), enako tudi pisec spremne besede, ko pravi, da »Beograd ni za Slovenca« (Korošec 2006: 19) in se sprašuje, »ali je bilo vedno tako« (prav tam). Isti občutek tujstva opaža tudi pisec spremne besede k nemški izdaji, ko pravi: »Občutek Slovenca biti tujec v Beogradu me je v čtivo presenetil, ker sem pa jaz osebno prav v Beogradu [...] že takoj po svojem prihodu imel občutek domačnosti« (Petritsch 2006: 14).

in razdvojenosti ter hkrati pripomoglo k lažjemu sprejemanju oz. vživiljanju v tuje jezikovno okolje. Zato bi lahko rekli, da je v navedenih treh okoljih slovenski diplomat v jezikovnem smislu izpostavljen enakim situacijam kot ostali slovenski migranti in med njimi (diplomati ter ostalimi migranti) s tega vidika ni razlik (intervju z Milanom Jazbecem).

Navedeno pomeni, da je diplomat po definiciji akter in objekt migracijskih tokov ter izpostavljen procesom resocializacije, akulturacije, integracije ali celo asimilacije, ob povratku domov pa tudi reintegracije. Diplomati so akteri migracijskih tokov, ker je krožna migracija stalnica in nujnost njegovega dela. Obenem pa je tudi objekt teh tokov, saj spremembe kontekstov vplivajo nanj, kot tudi sicer na vsakega migranta. Je pa diplomatova migrantska specifičnost oz. atipičnost ravno v tem, da v tujem okolju prebiva določen, krajši čas svojega življenja in da v času kariere menja več tujih delovnih okolij. Gledano z vidika raziskav o identiteti in migracijskih študij prihaja do situacij, ko se govori o transnacionalnosti in o sestavljenih ali kozmopolitskih identitetah. Danes so te med osrednjimi temami migracijskih študij. Kot protipol transnacionalnosti in kozmopolitizmu se, podobno kot pri nekaterih migrantih, tudi pri nekaterih diplomatih pojavlja občutek večne tujosti.

Tujina. [...] Ta, ta-ta prekleta, nešetokrat prekleta tujina. [...] Izpiti mi hoče srce in dušo, mene samega in vsega, tako srhljivo in strašno, da sam ne vem, kaj me rešuje in kaj me bo – če me bo sploh – rešilo. [...] Tujina je prekletstvo in omama; omama in prekletstvo. [...] Povsod sem torej sam, tujec v tujem svetu. [...] Iz tuje dežele, a v tem svetu; pripadnik svoje, a tuje države. [...] Zaveš se pa tega tujstva, [...] ko si sam sebi tujec, ko in ker si vedno na poti in na begu, ker se ti je izgubil tvoj čas, ker se ti je izmaknil, saj si padel ven iz njega, izpadel si iz igre, takorekoč. Dajejo te notranje stiske, tare te diaspora, v kateri si in ki pravzaprav ni toliko fizična, ampak slej ko prej psihična raz-seljenost (Jazbec 2006: 107).

Tudi v občutenju statusa tujca – tujec v tujini in tujec doma, so podobnosti med posameznimi diplomati¹⁸ in migranti.

Na sklepno vprašanje, ko je bil sogovornik neposredno naprošen, naj primerja podobnosti in razlike med diplomati in migranti, je odgovoril:

Danes, po skoraj triindvajsetih letih diplomatske službe, lahko rečem, da je diplomatovo delo in življenje v veliki meri podobno delu in življenju migrantov. Prvič, občasna in daljša obdobja odsotnosti iz domovine. Drugič, redna, čeprav redka vračanja domov (obiski, dopusti itd.). Tretjič, stiki v domovini se krčijo in redčijo, ker si pač odsoten, tu ni mogoča nikakršna kompenzacija, tudi preko elektronskih socialnih omrežij ne, ker si v državi, kjer delaš, polno vpet v dogajanje in delo. Četrto, sčasoma se privajaš na državo, v kateri delaš, in kroge, s katerimi si v stiku. To prispeva k redčenju domačih stikov. Petič, končni rezultat je nekakšen občutek socialnega lebdenja, ko se ti obe okolji prekrivata, kar vpliva na to, da se ti do določene mere identifikacija z domovino v podrobnostih, ki so ključna za polno življenje, počasi redči, identifikacija s tujino, če tako rečem, pa se počasi krepi, a nikoli ne preseže določenega kvalitetnega praga. [...] Se pravi, tisto, kar dela diplomata v veliki meri migranta, je razlika med občutki in vtisi o lastni državi in okolju, ki jih odnese s sabo ob odhodu v tujino, in tistimi, ki jih najde oz. se z njimi sooči ob povratku domov po zaključenem mandatu. Domače okolje, kot vsako drugo, se spreminja. [...] Po drugi strani pa so diplomati zelo specifična populacija migrantov. Diplomati živijo v določeni izoliranosti v državi, kjer delajo. To je podobno razmeram, v katerih živijo migranti, čeprav je med obema vrstama izolira-

18 Status tujca in stik z domovino bi lahko oprli na sporočilo iz Mencingerjevega Abadana: »Ta zgled pa kaže prehod snovi v vrednotenje: domače je dobro, tuje je zlo. Kategorija dobrega je povezana z domovino, kategorija zla s tujino« (Pogačnik 1986). Tudi naslovi nekaterih diplomatskih spominov dajejo vsaj v podtonih slutiti podobno enačbo, npr. *Med svetom in domovino* (Osolnik 1992) in *Drugod in tukaj* (Golob 1994), čeprav ne manjka nevtralnih in poklicno obarvanih naslovov, npr. *Poslanstva in poslaništva* (Čačinovič 1985) ali pa *Pariški dnevnik* (Capuder 1999).

nosti kvalitetni razkorak. Obenem pa kot diplomat, ravno zato, ker se giblješ v veliki meri med elitnimi krogi, nikoli zanesljivo ne veš, kaj je resnični utrip življenja v okolju, kjer delaš. Tudi druženje z osebami izven uradnih krogov ti tega ne more prikazati v zadostni meri, ker te vedno sprejemajo kot diplomata, ne pa kot »navadnega« človeka. Diplomati živijo v »čudoviti izolaciji« (imunitete, privilegiji, olajšave, dostop do vseh najvišjih krogov v državi itd.), za razliko od navadnih migrantov, ki so dostikrat, morda celo praviloma, odrinjeni proti socialnemu robu. To pomeni, da niti eni niti drugi niso sestavni del osrednjega socialnega jedra države, v kateri živijo in delajo. Tudi dejstvo, da imamo diplomati določen časovni mandat dela v tujini (običajno štiri leta), po katerem se vrnemo domov, ne vpliva na to, da bi se migrantski občutki s tem izgubili. V štirih letih se tvoja domovina precej spremeni, tudi ti se, a pod vplivom pretežno drugačnih vplivov. In potem nadaljuješ delo drugje, v drugačnem okolju, ki dodaja tipične migrantske prvine, čeprav z drugačnimi vsebinami. Tako nastopa ene vrste kopičenje enakih migrantskih parametrov z različnimi vsebinami tujskosti (intervju z Milanom Jazbecem).

ZAKLJUČEK

Poskusimo sedaj povzeti in primerjati ugotovitve iz našega razmišljanja, katerega ambicija je s konkretnimi ponazoritvami potrditi, da obstajajo med diplomati in migranti določene stične točke, zaradi katerih lahko diplomate razumemo tudi kot migrante.

Diplomat je tujec v okolju, v katerem poklicno deluje. Ob zamenjavi fizičnega okolja pride tudi do zamenjave socialnega/kulturnega okolja in do spremembe socialne dinamike. Vpenja se v nove družbene odnose, povzročene z vrednotami, s socialno in etnično stratifikacijo novega okolja. Izpostavljen je neizogibnim procesom resocializacije/akulturacije, kulturnemu šoku, dinamiki zamenjave jezikovnega okolja itd. Vse to je seveda povezano s t. i. kulturno distanco. Manjša je distanca, manj opazni so procesi, kar pa ne pomeni, da so manj intenzivni. Včasih so zaradi neopaznosti še intenzivnejši. Diplomat postopno postaja tujec doma, čeprav tako rekoč dnevno ohranja stik z domovino zaradi izvajanja diplomatske funkcije opazovanja in poročanja, pri čemer ima na razpolago najsodobnejša komunikacijska sredstva. Prav tako ima diplomat zaradi velike frekvence bilateralnih in multilateralnih srečanj precej priložnosti za neposredni osebni stik s predstavniki svoje države, ko organizira in spremlja visoke politične in druge obiske. A kljub temu diplomat, kot vsak drug migrant, zaradi svojega bivanja v tujini neizogibno izgublja stik s celoto socialnega in kulturnega okolja v svoji domovini (čeprav do precejšnje mere ohranja in vzdržuje stik s predstavniki politične in upravne elite). Vendar daljša in večkratna odsotnost pomembno vpliva na drugačno percepcijo in razredčenje diplomatovih osebnih stikov. Ker ne gre za dolgotrajno odsotnost, ampak za posamezna obdobja, ta pojav ni tako močan kot pri migrantih, ki so odšli za dalj časa, ampak je bolj podoben situaciji pričasne delo v tujini.¹⁹ Pri diplomatih gre za večkratno začasno delo v tujini, pri čemer je tujina praviloma vedno druga država. Njihove migracije se permanentno ponavljajo, s čimer so dani pogoji, da lahko govorimo o t. i. krožnih migracijah. Pravzaprav so diplomati redka populacija migrantov, za katero bi lahko dejali, da princip krožnosti dejansko deluje tudi v realnosti.

Druga pomembna posebnost diplomata je povezana z njegovim poklicnim statusom. Diplomat skladno z Dunajsko konvencijo o diplomatskih odnosih po definiciji uživa številne privilegije, imunitete in olajšave, ki jih drugi migranti ne. Prav tako diplomat ne podleže zakonodaji države sprejemnice in je v tem smislu nedotakljiv zaradi lažjega opravljanja svojega dela. Diplomat je najvišji politični predstavnik svoje države v tuji državi, kar preostali migranti gotovo niso. Prav s tem je povezano dejstvo, da je diplomat tudi akter migracijskih procesov, sploh ker ima diplomacija kot dejavnost migracijo vgrajeno kot

¹⁹ Morda je ta stik lažje ohranjati konzulom, ki so zaradi narave svojega dela (izvajanje konzularnih funkcij) praktično v dnevnem stiku tako s svojimi sodržavljanji kot tudi z upravnimi institucijami v svoji državi. Dunajska konvencija o konzularnih odnosih (1963, člen 36) zaradi izvajanja konzularnih funkcij celo zagotavlja pravico konzulov do stalnih in neoviranih stikov s svojimi sodržavljanji v državi sprejemnici.

lasten prvi pogoj. Pa vendar vse navedeno ne spreminja omenjenih temeljnih dejstev, ki so podobna za celotno populacijo migrantov – ljudi, ki menjajo fizična in kulturna/socialna okolja.²⁰ Obe plati skupaj pa tvorita situacijo, v kateri je diplomat akter in objekt migracijskih procesov.

LITERATURA IN VIRI

- Benko, Vladimir (1998). Mesto in funkcije diplomacije v razvoju mednarodne skupnosti. *Diplomacija in Slovenci: Zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso* (ur. Milan Jazbec). Celovec: Založba Drava, 39–58.
- Berridge, Geoff R. (2002). *Diplomacy: Theory and Practice*. Houndmills: Palgrave.
- Brglez, Milan (1998). Kodifikacija sodobnega diplomatskega prava. *Diplomacija in Slovenci: Zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso* (ur. Milan Jazbec). Celovec: Založba Drava: 59–88.
- Bohte, Borut, Sancin, Vasilka (2006). *Diplomatsko in konzularno pravo*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Capuder, Andrej (1999). *Pariški dnevnik*. Ljubljana: Družina.
- Čačinovič, Rudi (1985). *Poslanstva in poslaništva*. Maribor: Založba Obzorja.
- Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih* (1961), http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf (17. 10. 2012).
- Dunajska konvencija o konzularnih odnosih* (1963), http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_2_1963.pdf (17. 10. 2012).
- Feltham, G. Ralph (1994). *Diplomatic Handbook*. London: Longman.
- Golob, Ignac (1994). *Drugod in tukaj*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Jazbec, Milan (2001). *The Diplomacies of New Small States: The Case of Slovenia with some comparison from the Baltics*. Aldershot: Ashgate.
- Jazbec, Milan (2006). *Slovenec v Beogradu* (druga izdaja). Pohanca: Samozaložba.
- Jazbec, Milan idr. (2009). *Enake možnosti v slovenski diplomaciji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jazbec, Milan (2009). *Osnove diplomacije*. Ljubljana: FDV.
- Jazbec, Milan (2012). *Po Koroškem, po Kranjskem*. Ministrstvo za zunanje zadeve, http://www.mzz.gov.si/si/20_obletnica_mednarodnega_priznanja_republike_slovenije/spomini_slovenskih_diplomatov/dr_milan_jazbec (12. 5. 2012).
- Korošec, Tomo (2006). Spremnna beseda k prvi slovenski izdaji. *Slovenec v Beogradu* (Milan Jazbec, druga izdaja). Pohanca: Samozaložba, 18–20.
- Lukšič Hacin, Marina (1995). *Ko tujina postane dom*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Lukšič Hacin, Marina (1999). *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Nicolson, Harold (1988). *Diplomacy*. Washington: Georgetown.
- Osolnik, Bogdan (1992). *Med svetom in domovino*. Maribor, Novo mesto: Založba Obzorja, Dolenjska založba.
- Petrič, Ernest (2010). *Zunanja politika: Osnove teorije in praksa*. Ljubljana, Mengeš: ZRC SAZU, CEP.
- Petritsch, Wolfgang (2006). Spremnna beseda k nemški izdaji. *Slovenec v Beogradu* (Milan Jazbec, druga izdaja). Pohanca: Samozaložba, 13–15.
- Pogačnik, Jože (1986). Branje in umevanje Abadona. *Abadon* (Janez Mencinger). Ljubljana: Mladinska knjiga, 329–370.

²⁰ Npr. dr. Janez Stanovnik je bil generalni sekretar Ekonomske komisije OZN za Evropo v Ženevi petnajst let (pred tem še kot visok uslužbenec UNCTAD, skupaj skoraj dvajset let), dr. Breda Pavlič je bila izvršna direktorica Unesca in njegova prva veleposlanica v Severni Ameriki skupaj osemnajst let, dr. Jernej Stritar je bil praktično vsa poklicno pot diplomat v sistemu OZN, zadnja leta pred nedavno upokojitvijo je delal na Dunaju.

- Vah Jevšnik, Mojca (2008). Migrants with a mandate for nation building: International agency in multi-ethnic Kosovo. *Dve domovini/Two Homelands* 27: 29–44.
- Vah Jevšnik, Mojca (2009). *Building peace for a living: Expatriate development workers in Kosovo*. Ljubljana: ZRC Publishing.
- Vreg, France (1973). *Družbeno komuniciranje: Mnenjski in komunikacijski procesi v družbenem sistemu*. Maribor: Založba Obzorja.
- Wimmer, Andreas, Glic Schiller, Nina (2003). Methodological Nationalism, the Social Sciences and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology. *International Migration Review* 37/3, 576–610.
- Zakon o zunanjih zadevah Republike Slovenije, http://www.dzrs.si/wps/portal/Home/deloDZ/zakonodaja/izbranZakonAkt?uid=84D03B205AD7990DC12578D4002CC5D9&db=urad_prec_bes&mandat=VI (12. 5. 2012).